DEN ØKONOMISKE SITUATION I DANMARK

A. *Den økonomiske situation i 3. kvartal 1964*

Gennem de sidste år er byerhvervenes arbejdsstyrke vokset med et par procent årligt, medens beskæftigelsen som følge af den faldende arbejdsløshed er steget lidt mere. Antallet af arbejdsløshedsforsikrede inden for dette område udgjorde i 1. halvår af 1963 gennemsnitligt ca. 741.000 mod ca. 755.000 i år og ca. 729.000 i 1962. Ledigheden omfattede i 1963 ca. 34.000 personer mod ca. 23.000 i såvel 1962 som i år. Antallet af beskæftigede steg således fra ca. 707.000 personer i 1. halvår af 1963 til ca. 732.000 i samme periode i år. Af denne stigning på ca. 25.000 personer skyldes ca. 14.000 væksten i antallet af arbejdsløshedsforsikrede, medens ca. 11.000 skyldes nedgangen i antallet af ledige. Da de arbejdsløshedsforsikrede inden for byerhvervene skønsmæssigt udgør omkring halvdelen af den samlede arbejdsstyrke inden for dette område, skulle beskæftigelsen således være blevet forøget med henved 50.000 personer eller godt 3 pct. Af denne stigning skyldes formentlig ca. 10.000 afvandringen fra landbrugserhvervene[1]).

Fra 2. halvår 1963 til 1. halvår i år voksede beskæftigelsen i byerhvervene nogenlunde i takt med tilgangen til arbejdsstyrken, idet ledigheden var konstant. I alt steg antallet af arbejdsløshedsforsikrede med ca. 5000 personer eller ca. 0,7 pct.

Det antages almindeligvis, at en arbejdsløshedsforsikret gennemsnitligt skifter arbejdsplads mere end 3 gange i løbet af 2 år[2]). Regner man med, at et »skift« gennemsnitligt tager 1 uge, og at der gennemsnitligt arbejdes 48 uger årligt, skulle arbejdsløsheden som følge heraf ligge på omkring 3 pct., hvilket – som årsrate – svarer til ledighedsniveauet i 1964. Der er således grund til at regne med, at ledigheden fremover ikke vil kunne nedbringes i noget nævneværdigt omfang, og byerhvervenes arbejdsstyrke vil derfor kun kunne forøges som følge af naturlig vækst samt ved afgangen fra landbrugserhvervene. Siden 1958 har den gennemsnitlige årlige afvandring af medhjælpere fra landbruget ifølge juli-tællingerne omfattet godt

[1]) Cf. Beskæftigelsesoversigt nr. 3, 16. juni 1964, udg. af Arbejdsmarkedsrådets Sekretariat.

[2]) Cf. L. Kallestrup: Har vi mangel på arbejdskraft. Socialt Tidsskrift nr. 6, juni 1964.

13.000 personer, dog med betydelige variationer mellem de enkelte år. Siden 1961 har afvandringen været aftagende – såvel absolut som i forhold til landbrugets samlede arbejdsstyrke – fra godt 19.000 personer fra 1961 til 1962 til knapt 10.000 personer fra 1963 til 1964. Den naturlige tilvækst til arbejdsstyrken i byerhvervene kan måske anslås til godt halvanden procent årligt.

Som nævnt må man antage, at byerhvervene i 1. halvår i år gennemsnitligt har beskæftiget ca. 50.000 personer flere end i samme periode sidste år, hvoraf ca. 10.000 skyldes afvandringen fra landbruget. Antager man, at beskæftigelsen i byerhvervene som følge af afvandring også i 2. halvår i år vil omfatte ca. 10.000 flere end sidste år, at arbejdsstyrken som følge af naturlig tilgang vil være blevet forøget med godt 25.000 personer, samt at ledigheden vil omfatte 3–4000 personer færre end sidste år, skulle den samlede beskæftigelse i byerhvervene i 2. halvår stige med henved 40.000 personer i forhold til sidste år. For 1964 som helhed må man således regne med, at der gennemsnitligt vil være beskæftiget ca. 45.000 flere personer i byerhvervene end i 1963. Af denne vækst skyldes formentlig ca. 1/3 nedgangen i den gennemsnitlige ledighed. Frem til 1965 vil ledigheden næppe kunne nedbringes yderligere, således at væksten i byerhvervenes beskæftigelse formentlig vil udgøre knap 2 pct. mod godt 2,5 pct. fra 1960 til 1961 og ca. 3 pct. fra 1961 til 1962. Til trods for, at udbuddet af arbejdskraft frem til 1964 således er steget betydeligt, har det ikke fuldt ud svaret til den samtidige stigning i efterspørgselen, og allerede ved udgangen af foråret syntes der at herske ret udbredt mangel på arbejdskraft. For nærmere at belyse arbejdskraftsmangelens omfang og art, foretog arbejdsmarkedsrådet i sommermånederne en undersøgelse[3]), hvorunder man indhentede oplysninger såvel fra fagforbundenes arbejdsløshedskasser som fra arbejdsgivernes brancheforeninger og fra de offentlige arbejdsanvisningskontorer. Undersøgelsen synes at godtgøre, at der herskede mangel på ikke alene faglærte arbejdere, men også på kvindelige arbejdere samt på specialarbejdere. Erhvervsmæssigt synes mangelen navnlig at være udtalt inden for byggefagene, metalindustrien samt – i mindre omfang – inden for næringsmiddelindustrien og tekstil- og beklædningsindustrien. Geografisk var mangelen på arbejdskraft mest udtalt i hovedstadsområdet, på Sjælland i øvrigt samt i de større byer på Fyn og i Østjylland. På den anden side synes den stærke vækst i efterspørgselen at have udjævnet de geografiske forskelle i ledigheden betydeligt. Ved årets midte synes de såkaldte »arbejdsløshedsøer« næsten at være forsvundet. Cf. tabel 1.

[3]) Beskæftigelsesoversigt nr. 4, 31. august 1964, udg. af Arbejdsmarkedsrådets Sekretariat.

TABEL 1

Arbejdsløsheden i visse kommuner[1])

	Antal kommuner	Arbejdsløshedsprocenter	
		2–3,9	4 pct. eller mere
1962		56	14
1963		67	29
1964		8	3

Anm.: Undersøgelsen omfatter kommuner, hvor antallet af medlemmer af arbejdsmændenes og specialarbejdernes arbejdsløshedskasse var mindst 25. Opgørelsen omfatter alene de egentlige arbejdsløse, men ikke personer med en ledighed på under 7 dage eller meget langvarigt arbejdsløse. Undersøgelsen er baseret på ledighedsopgørelsen i slutningen af månederne maj og juni.

De indkomne oplysninger fra anvisningskontorerne, kasserne og brancheorganisationerne viser i øvrigt ikke helt samme billede. Anvisningskontorerne fremhæver mangelen på faglærte arbejdere især i byggefagene og i metalindustrien, samt i mindre omfang mangel på arbejdskraft i næringsmiddelindustrien, tekstil- og beklædningsindustrien, møbelindustrien samt kontor- og butiksfag. Desuden synes der at herske mangel på lærlinge i en række fag. Brancheorganisationernes oplysninger svarer erhvervsmæssigt nogenlunde til anvisningskontorerne, ligesom organisationerne fremhæver mangel på faglært arbejdskraft samt på, hvad der betegnes som »kvalificerede ufaglærte«. I modsætning hertil mener en række arbejdsløshedskasser ikke at have konstateret nogen mangel på arbejdskraft. Dette gælder også visse store arbejdsløshedskasser inden for byggefagene – murerne og malerne. Den væsentlige undtagelse synes at vedrøre jern- og metalindustrien, hvor det også efter kassernes oplysninger har været vanskeligt at skaffe arbejdskraft. Denne forskel i opfattelsen af arbejdsmarkedssituationen fortolker Arbejdsmarkedsrådet derhen, at det for arbejdsgiverne i en situation med et relativt stramt arbejdsmarked vil være naturligt at overvurdere mangelen. »Svarene kan let blive påvirket af, at de fleste arbejdsgivere oftest savner om ikke andet så en mere kvalificeret stab, end de har«. Omvendt vil kasserne være tilbøjelige til ikke at konstatere nogen mangel på arbejdskraft, så længe der inden for den enkelte kasse findes selv et nok så ringe antal ledige.

Hertil kommer, at hvis arbejdsgiverne mener, at der i en given situation er så udtalt mangel på arbejdskraft, at det vil være nytteløst at foretage en henvendelse til en arbejdsløshedskasse eller et anvisningskontor, vil en faktisk mangel på arbejdskraft ikke blive registreret af de pågældende organer. Det er vanskeligt at skønne over betydningen heraf. Normalt vil flertallet af arbejderne skaffe sig arbejde uden om kasserne og anvisningskontorerne, hvilket modsvares af, at arbejdsgiverne forsøger at fremskaffe arbejdskraft navnlig gennem avisannoncer[4]).

[4]) Cf. bl. a. Kallestrups artikel i Socialt Tidsskrift.

Fra undersøgelsen kan i øvrigt nævnes, at der inden for arbejdsløshedskasserne var en tendens til at tillægge arbejdstidsforholdene en nok så stor betydning for mangelen på arbejdskraft som lønforholdene. Dette modsvares af, at en række brancheorganisationer oplyser, at mangelen på arbejdskraft blandt deres medlemmer er søgt afhjulpet gennem indførelse af overarbejde, deltidsarbejde og korttidsarbejde. Med hensyn til følgerne af arbejdskraftmangelen anfører de fleste brancher nedsat produktion, lagerreduktion, dårligere kundebetjening, afvisning af nye ordrer samt – især inden for bygge- og anlægsgruppen – øget leveringstid. Kun en enkelt branche har svaret, at mangel på arbejdskraft har skabt lønpres.

TABEL 2

Den gennemsnitlige ledighed efter de ugentlige opgørelser

1000 ledige

	1. kvartal			2. kvartal			3. kvartal		
	1962	1963	1964	1962	1963	1964	1962	1963	1964
Arbejdsmænd	35,0	52,6	31,0	8,6	12,3	5,8	6,0	4,9	2,9
Byggefag	1,9	4,8	2,0	0,1	0,6	0,3	0,1	0,1	0,1
Andre mænd	5,6	8,3	6,9	2,3	3,7	2,5	1,7	2,5	1,6
Kvinder	3,5	4,1	3,7	1,9	2,3	1,9	1,2	1,5	1,1
I alt	46,0	69,8	43,6	12,9	18,9	10,5	9,0	9,0	5,7

Den betydelige nedgang i den gennemsnitlige ledighed i år skyldes først og fremmest en stærk forbedring i arbejdsmændenes beskæftigelsesforhold. Dette er dels en følge af, at den i tidligere år eksisterende arbejdskraftreserve især omfattede denne gruppe, dels en følge af den stærke stigning i bygge- og anlægsvirksomheden, hvor beskæftigelsen af ufaglærte er relativt stor.

For årets 3 første kvartaler under ét har der gennemsnitlig været beskæftiget ca. 5000 flere ufaglærte end i samme periode sidste år. For 2. og 3. kvartal alene var der tale om en stigning i beskæftigelsen på henved 2000 personer fra 1963 til 1964. Medio 3. kvartal var der ved bygge- og anlægsvirksomhed beskæftiget i alt 114.300 personer, eller ca. 14.000 flere end på samme tidspunkt sidste år, og ca. 2000 flere end i 2. kvartal i år. Af de ca. 114.300 personer var knapt 50.000 – eller ca. 2000 flere end sidste år – beskæftiget ved nybyggeri, medens ca. 23.400 – lidt flere end sidste år – var beskæftiget ved anlægsvirksomhed.

Som omtalt i sidste nummer af »Økonomi og Politik« (nr. 2, 1964) blev byggeaktiviteten forøget meget betydeligt i løbet af 1. halvår i år sammenlignet med året før. De samlede påbegyndelser steg således med over 35 pct., og trods en stærk vækst i fuldførelserne – især for erhvervsbyggeriets vedkommende – blev det igangværende byggeri forøget med

godt 7 pct. Der blev i de større byområder påbegyndt ca. 8200 lejligheder – en stigning i forhold til året før på næsten 40 pct., medens fuldførelserne faldt med ca. 4 pct. til godt 7300 lejligheder. Det igangværende byggeri forøgedes således stærkt – med ca. 12 pct. – til ca. 23.250 lejligheder ved udgangen af halvåret. I 3. kvartal steg påbegyndelserne en del, men da fuldførelserne samtidig blev meget væsentligt forøget, ændredes det igangværende byggeri kun i beskedent omfang. Man må dog forvente, at aktiviteten i bygge- og anlægssektoren fortsat vil være høj, dels som følge af erhvervenes investeringer i faste anlæg, dels som følge af iværksættelsen af offentlige bygge- og anlægsarbejder – der blev frigivet i oktober måned. Hertil kommer – for boligbyggeriets vedkommende – de i september gennemførte lempelser i byggereguleringen. På den anden side er det muligt, at det stramme kapitalmarked i forbindelse med nationalbankens stramning af kreditvilkårene, der nu er trådt i kraft, vil medføre, at stigningstakten i byggeriet vil aftage lidt i de kommende måneder.

TABEL 3

Boligbyggeriet i »Byer m. v.«

	Antal lejligheder					
	Påbegyndt		Fuldført		Under opførelse ult. kvartalet	
	1963	1964	1963	1964	1963	1964
1. kvartal	1.389	3.992	4.201	3.920	19.720	22.491
2. kvartal	4.467	4.190	3.429	3.412	20.736	23.247
3. kvartal	4.607	4.701	3.964	4.674	21.352	23.244

Industriens samlede beskæftigelse – udtrykt ved antallet af udførte arbejdstimer – har i den forløbne del af 1964 ligget på nogenlunde samme niveau som sidste år. På baggrund af den stærke vækst, der har fundet sted frem til 1964, må dette umiddelbart forekomme overraskende. Man må imidlertid tage i betragtning, at den løbende statistik normalt undervurderer beskæftigelsesniveauet med 2–3 pct. På den anden side er det rimeligt at antage, at produktivitetsstigningen – på baggrund af de ugunstige produktionsforhold sidste år – har været meget betydelig. Under hensyntagen hertil kan man måske regne med, at industriens beskæftigelse i alt har været et par procent højere end sidste år, medens den procentvise stigning i produktionen formentlig har været 3–4 gange så stor. Beskæftigelsesstigningen har været lidt kraftigere for produktionsmiddelindustrien end for forbrugsvareindustrien. Blandt de enkelte industrier viser navnlig træ- og møbelindustrien, sten-, ler- og glasindustrien samt jern- og metalindustrien en relativ stærk beskæftigelsesfremgang, medens beskæftigelsen i næringsmiddelindustrien samt i transportmiddelindustrien har været noget lavere end sidste år. Beskæftigelsesstigningen har navnlig været udtalt i 2. og 3. kvartal.

Den betydelige vækst inden for produktionsmiddelindustrien svarer til de af Statistisk Departement offentliggjorte oplysninger om industriens planlagte investeringer i 1964[5]) sammenlignet med tidligere år. Oplysningerne omfatter virksomheder, der beskæftiger 20 arbejdere eller mere. Gennemsnitlig beskæftiger de adspurgte virksomheder ca. 3/4 af industriens samlede arbejdsstyrke. Under ét forventes de planlagte investeringer i år at blive henved 10 pct. større end sidste år. Særlig kraftigt forventes investeringsforøgelsen at blive inden for tekstilindustrien og sten-, ler- og glasindustrien (ca. 35 pct.), inden for papir- og grafisk industri og jern- og metalindustrien (godt 10 pct.). Investeringsforøgelsen omfatter alene bygninger, andre faste anlæg samt maskiner og værktøj, medens de øvrige investeringer – herunder automobiler – forventes at blive en del mindre end sidste år.

Industriens omsætning af egne varer viser for 1. halvår i år en stigning på godt 15 pct. i forhold til sidste år, medens stigningen fra 1. halvår 1962 til 1. halvår 1963 kun androg godt 2 pct. Stigningen frem til 1. halvår i år har for de fleste industrier ligget på 10–20 pct. For konservesindustrien, fodtøjs- og beklædningsindustrien, den grafiske industri og gummiindustrien er omsætningen øget med 5–10 pct. Omvendt har der for læderindustrien, transportmiddelindustrien (excl. skibsværfter), sten-, ler- og glasindustrien samt fremstilling af olie- og kulprodukter været tale om meget betydelige stigninger. Specielt for sidstnævnte industri skyldes væksten den påbegyndte produktion på olieraffinaderierne. For industrien under eet har den samlede produktion i 1. kvartal været ca. 14 pct. større end i samme periode sidste år.

TABEL 4

Industriens omsætning af egne varer – 1. halvår

Mill. kr.

	1962	1963		1964
		gl. opg.	ny opg.	ny opg.
Næringsmiddelindustri m. m.	2.417	2.641	2.691	2.976
Tekstilindustri	602	613	633	725
Fodtøjs- og beklædningsindustri	578	561	588	640
Træ- og møbelindustri	481	491	524	617
Papir- og grafisk industri	872	936	936	1.033
Kemisk industri m. m.	1.238	1.290	1.330	1.615
Sten-, ler- og glasindustri	514	457	465	648
Jern- og metalindustri	2.889	2.925	2.994	3.337
Transportmiddelindustri	877	804	809	964
Anden industri	352	365	363	426
I alt	10.820	11.083	11.333	12.981

[5]) Statistiske Efterretninger, nr. 29, 1964.

Også detailomsætningen er steget betydeligt i første halvår i år. For den samlede detailhandel var der tale om en stigning på ca. 9 pct. i forhold til sidste år og på ca. 15 pct. i forhold til 1962. For handel med næringsmidler m. v. var stigningen lidt mindre – ca. 7 pct. – end for de øvrige grupper. Samtidig var prisstigningerne for disse varer lidt større, således at den reale vækst blev en del mindre – formentlig henved 5 pct. mod 8–9 pct. for de øvrige varer. Væksten i omsætningen er fortsat i de første måneder af 2. halvår, mest udtalt for de varige forbrugsvarers vedkommende.

TABEL 5

Indeks for detailomsætningen (1961 gnst. = 100)

		1. halvår	Juli-august
Nærings- og nydelsesmidler	1962	105	116
	1963	116	127
	1964	124	134
Beklædning m. v.	1962	100	108
	1963	101	111
	1964	110	116
Andre forbrugsvarer	1962	102	126
	1963	100	117
	1964	110	127
I alt	1962	104	116
	1963	110	122
	1964	119	129

Den i forhold til de ledige resourcer meget betydelige vækst, der således har præget næsten alle områder af økonomien, synes indtil nu ikke at have medført mere udtalte tendenser til prisstigning. Fra januar til oktober steg reguleringspristallet med 3,2 points til 106,0. Af den samlede stigning skyldes over halvdelen – ca. 55 pct. – prisstigninger på fødevarer, væsentligst som følge af forhøjelserne i februar af hjemmemarkedspriserne på en række landbrugsvarer og den betydelige stigning i markedsprisen på okse- og kalvekød. Hertil kommer prisstigninger på en række tjenesteydelser. Tilsammen har disse to poster medført en stigning i pristallet på mere end 2 points.

Den internationale prisstigning på råvarer synes for de fleste gruppers vedkommende at være ophørt omkring midten af året, og de seneste måneder har været præget af stabilitet. Undtagelsen er først og fremmest visse metaller, bl. a. kobber, bly og tin samt visse landbrugsråvarer, bl. a. korn. Betydningen af sidstnævnte forhold reduceres dog væsentligt på baggrund af den gunstige høst, der forventes i år. Priserne på de importerede varer har indtil nu ligget ret stabilt med en svagt stigende tendens. Fra ja-

TABEL 6

Reguleringspristallet (januar 1963 = 100)

	Okt. 1963	Jan.	April 1964	Juli	Okt.
Fødevarer i alt	101,7	102,5	104,3	106,1	107,5
Klæder, fodtøj, vask	100,5	100,9	101,8	102,2	102,9
Brændsel, belysning	103,1	104,7	107,8	108,2	108,3
Anskaffelse og vedligeholdelse af varige forbrugsgoder	101,3	101,2	101,9	102,1	103,2
Spiritus, tobak, fortæring ude	100,8	101,1	102,3	104,1	104,7
Transport	101,6	102,8	103,8	104,3	104,6
Forsk. varer og tjenester	102,7	104,3	106,9	107,6	109,4
Varer og tjenester i alt	101,6	102,5	104,1	105,2	106,3
Bolig	100,0	104,4	104,4	104,4	104,4
I alt	101,4	102,8	104,2	105,1	106,0

nuar til august har den samlede prisstigning næppe været mere end ca. 1 pct., hvilket på baggrund af bevægelserne i råvarepriserne lader formode, at den stigende tendens i importpriserne vil fortsætte i de kommende måneder.

Omslaget fra det relativt stabile aktivitetsniveau, der var fremherskende i 1963, til den kraftige vækst, der har præget 1964, medførte en væsentlig forøgelse af importen, der for 1. halvår 1964 under ét lå ca. 25 pct. højere end i samme periode året før. Nettovareimporten voksede fra ca. 450 mill. kr. til ca. 1700 mill. kr., men da betalingsbalancens øvrige poster viste en mindre stigning – knapt 100 mill. kr. – blev nettostillingen over for udlandet kun forringet med ca. 1150 mill. kr., mod en forbedring fra 1. halvår 1962 til 1. halvår 1963 på ca. 750 mill. kr., og en forbedring fra 1. til 2. halvår 1963 på ca. 150 mill. kr. Den samlede private og offentlige langfristede låntagning har i 1. halvår i år været ca. 200 mill. kr. mindre end i samme tidsrum sidste år. På den anden side er den kortfristede varegæld formentlig steget med ca. 600 mill. kr., hvortil kommer en kredittagning i forbindelse med skibsimporten på omkring 300 mill. kr. Med en stigning i merimporten på ca. 1150 mill. kr. har valutastillingen i år derfor kunnet forbedres med ca. 260 mill. kr. mod en forbedring sidste år på ca. 760 mill. kr.

Med en så kraftig forringelse af betalingsbalancen opstår naturligt spørgsmålet, om denne er udtryk for en varig tendens. Set i forhold til udviklingen i 1960'erne må man formentlig helt alment kunne hævde, at aktivitetsniveauet i 1963 var usædvanligt lavt, medens det i 1964 har været ganske højt. Som følge heraf måtte man under alle omsætndigheder forvente en meget betydelig forøgelse af importen. Hertil kommer en række andre – delvis ekstraordinære – forhold, som har præget udviklingen i 1.

TABEL 7

Betalingsbalancen

Mill. kr.

	1962	1963		1964
	1. halvår	1. halvår	2. halvår	1. halvår
Vareimport i alt, c. i. f.	7078	7169	7571	8940
heraf udgift til søfragt på: danske skibe	65	60	64	75
udenlandske skibe	325	335	356	380
I alt udgifter til søfragt	390	395	420	455
Vareimport, f. o. b.	6688	6774	7151	8485
Vareexport, f. o. b.	5498	6320	6787	6782
Nettovareexport, f. o. b:	÷1190	÷454	÷364	÷1703
Fragtindtægter, netto	250	255	274	315
Rejseindtægter, netto	33	36	129	33
Renter, udbytter, netto	÷5	÷20	÷15	÷15
Øvrige varer og tjenester, netto	115	135	175	170
Ændring i nettostilling over for udlandet	÷797	÷48	199	÷1200
heraf: Nationalbankens	÷28	465	1021	274
Private banker	÷229	240	÷56	÷36
Private i øvrigt	÷260	40	÷650	÷625
Stat og kommune	÷188	÷587	÷33	÷563
Mangler	÷92	÷206	÷83	÷250

halvår. I en redegørelse, udsendt af Det økonomiske Sekretariat[6]), fremhæves det, at man som følge af sæsonbevægelser inden for året, normalt må vente en noget ugunstigere udvikling på betalingsbalancen i 1. end i 2. halvår. Hertil kommer, at der i 1. halvår i år har været en nettoimport af skibe, medens man normalt må regne med en nettoeksport af skibe på i hvert fald et par hundrede mill. kr. årligt, hvilket også forventes at ville blive tilfældet i år. Endelig antages det, at der under indtryk af de stigende råvarepriser er sket forcerede indkøb til lager. Beløbsmæssigt anslås denne prisbestemte lagerforøgelse til 100–150 mill. kr. Man må herved tage i betragtning, at den lagerforøgelse, der fandt sted i den første del af 1963 – hvor den samlede efterspørgsel kun steg svagt – i løbet af efteråret blev afløst af en lagernedgang, og ved udgangen af året synes forholdet mellem omsætning og lagerbeholdninger at være blevet normaliseret. Den stærke stigning i importen af råvarer m. v., der har præget 1. halvår 1964, må således i første række opfattes som en tilpasning af lagerbeholdningerne til et højere aktivitetsniveau. Korrigerer man for de nævnte forhold, skønnes betalingsbalanceunderskuddet på årsbasis at udgøre ca. 1¼ milliard kr.

Som illustration til spørgsmålet om sammenhængen mellem ændringer

[6]) Økonomisk Oversigt, oktober 1964.

i den økonomiske aktivitet, importen og lagerdannelsen skal anføres nedenstående oversigt.

TABEL 8

Beskæftigelse, råvarelagre og import af råvarer[1])

Pct.-vise ændringer i forhold til foregående halvår

	1. halvår			2. halvår		
	Beskæftigelse	Lagre	Import	Beskæftigelse	Lagre	Import
1958				÷3	+14	+17
1959	+7	÷6	+ 6	÷1	+ 8	+13
1960	+9	÷4	+ 4	÷5	+15	+ 6
1961	+2	÷2	÷ 9	÷1	+14	+13
1962	+7	÷7	÷ 7	÷8	+12	+11
1963	+7	÷8	÷12	÷8	+12	+16
1964	+7	÷1	+ 9			

Anm.: Som udtryk for beskæftigelsen er benyttet det af Statistisk Departement beregnede indeks for antal udførte arbejdstimer i industrien. Som udtryk for lagerbevægelserne er anvendt oplysninger om værdien af lagerbeholdningerne af råvarer opgjort i 1955-piser. Importen af industrielle råvarer er baseret på den månedlige handelsstatistik og omfatter i det væsentlige SITC nr. 12, 21–29, 41–43, 58, 67–68.

Som helhed er importen i 3. kvartal steget noget langsommere end hidtil i år. Dette gælder ikke blot for industrielle råvarer og brændsel, hvor importen i 1. halvår lå meget højt, men også for nærings- og nydelsesmidler. Importen af skibe og fly, der i 1. halvår var mere end tre gange så

TABEL 9

Vareimporten

Mill. kr.

	1. halvår 1963	1. halvår 1964	3. kvartal 1963	3. kvartal 1964
Korn	122	216	42	106
Andre landbrugsråvarer	449	527	190	232
Industrielle råvarer	1489	1876	845	997
Brændsel	934	1055	431	395
Halvfabrikata	910	1099	447	535
Maskiner	1235	1460	616	712
Skibe og fly	70	226	107	88
Motorkøretøjer m.v.	551	708	217	302
Andre forarbejdede varer	904	1146	472	598
Nærings- og nydelsesmidler	460	575	219	255
I alt	7124	8888	3586	4220

stor som i samme periode sidste år, lå i 3. kvartal knapt 20 pct. under sidste års niveau. Maskinimporten og importen af halvfabrikata samt af forarbejdede varer er paa den anden side steget i samme tempo som hidtil, medens importen af motorkøretøjer er steget noget stærkere. Dette gælder også for importen af såvel korn som andre landbrugsråvarer.

TABEL 10

Procentvis ændring i vareimporten

	3. kvartal 1962-63	4. kvartal 1962-63	1. kvartal 1963-64	2. kvartal 1963-64	3. kvartal 1963-64
Korn	÷77	72	91	68	152
Andre landbrugsråvarer	5	13	28	6	22
Industrielle råvarer	2	–	30	23	18
Brændsel	÷4	8	20	5	÷8
Halvfabrikata	–	–	19	22	20
Maskiner	÷3	÷5	11	25	16
Skibe og fly	128	48	88	298	18
Motorkøretøjer m. v.	÷36	6	24	32	39
Andre forarbejdede varer	÷1	8	22	31	27
Nærings- og nydelsesmidler	÷6	18	25	25	16
I alt	÷6	3	23	26	18

Industriexportens vækst har i 3. kvartal været af omtrent samme omfang som i 1. halvår. Maskinexporten er steget noget kraftigere end hidtil i år, men stigningstakten ligger dog stadig noget under de seneste års ni-

TABEL 11

Vareeksporten

Mill. kr.

	1. halvår 1963	1. halvår 1964	3. kvartal 1963	3. kvartal 1964
Landbrugsvarer	3100	3225	1451	1580
Fiskeprodukter	244	275	129	150
Nærings- og nydelsesmidler	107	162	63	102
Olie og oliekager m. v.	145	158	82	94
Medicinalvarer	84	106	44	52
Andre kemiske produkter	209	243	103	107
Maskiner, instrumenter	1058	1107	536	593
Møbler	86	122	52	58
Andre trævarer	79	98	46	54
Tekstil og beklædning	219	288	116	141
Transportmidler	389	203	190	159
Metalvarer	184	225	100	114
Andre varer	362	510	214	279
I alt	6266	6722	3126	3483

veau. For de øvrige industrivarer er exporten i 3. kvartal steget i nogenlunde samme takt som sidste år, men i forhold til 1. og 2. kvartal i år, har væksten for flere varers vedkommende – især møbler og kemiske produkter – været aftagende.

Landbrugsexporten er i 3. kvartal steget noget stærkere end tidligere på året. For de animalske landbrugsvarers vedkommende har afsætnings-

TABEL 12

Procentvis ændring i eksporten af visse industrivarer

	3. kvartal 1962–63	4. kvartal 1962–63	1. kvartal 1963–64	2. kvartal 1963–64	3. kvartal 1963–64
Olie, oliekager m. v.	14	15	24	÷5	15
Medicinalvarer	2	18	29	23	18
Andre kemiske produkter	16	13	19	26	4
Maskiner, instrumenter	7	–	2	7	11
Møbler	30	5	39	44	15
Andre trævarer	24	9	36	15	17
Tekstil og beklædning	25	12	30	33	22
Metalvarer	18	19	25	20	14
Transportmidler	228	÷40	÷29	÷58	÷16
Industrieksport i alt excl. nye og brugte skibe	15	14	23	16	17

TABEL 13

Landbrugseksporten

Mill. kr.

	1. halvår 1963	1. halvår 1964	3. kvartal 1963	3. kvartal 1964
Svin, bacon, flæsk	807	988	473	528
Hornkvæg, okse- og kalvekød	503	477	211	213
Smør	343	341	180	203
Ost	176	186	97	102
Æg	101	48	25	15
Slagtet fjerkræ	120	124	57	64
Konserves	440	439	215	237
Andre landbrugsvarer	610	622	193	218
I alt	3100	3225	1451	1580

priserne gennemgående været faldende i de senere måneder, omend de for flere varers vedkommende ligger betydeligt højere end sidste år. Også de udførte mængder har gennemgående ligget noget højere, og exportværdien har derfor kunnet forøges en del. For kød og kvæg samt for ost har de højere afsætningspriser udlignet nedgangen i de udførte mængder, således

TABEL 14

Procentvis ændring i eksporten af forskellige landbrugsvarer

	3. kvartal 1962–63	4. kvartal 1962–63	1. kvartal 1963–64	2. kvartal 1963–64	3. kvartal 1963–64
Svin, bacon, flæsk	23	30	26	19	12
Hornkvæg, okse- og kalvekød	19	51	2	÷12	1
Smør	4	÷1	÷2	1	13
Ost	4	÷3	9	2	5
Æg	÷19	÷30	÷55	÷47	÷40
Slagtet fjerkræ	÷5	÷9	÷2	8	12
Konserves	÷10	3	6	÷5	13

at exportværdien for disse varer blev af nogenlunde samme størrelsesorden som sidste år. For ægexportens vedkommende har der derimod været tale om et fald i såvel mængder som priser.

Den som helhed gunstigere udvikling i varehandelen med udlandet i 3. kvartal sammenlignet med 1. halvår har – i forbindelse med en sæsonmæssig stigning i nettoindtægterne fra betalingsbalancens »usynlige« poster – betydet, at også nettoforøgelsen af den samlede gæld til udlandet har været væsentligt mindre, nemlig skønsmæssigt ca. 150 mill. kr. i 3. kvartal mod ca. 1200 millioner kr. i 1. halvår.

Valutastillingen blev i løbet af 3. kvartal forbedret med ca. 380 mill. kr., hvoraf ca. 225 mill. kr. skønnes at hidrøre fra provenuet af offentlige udenlandske lån (I/S Midtkraft, K. T. A. S. samt ELSAM).

TABEL 15

Nettovalutabeholdningen

Mill. kr.

	Beholdning ult. juni	Beholdning ult. sept.	Ændring i løbet af 3. kvartal Offt. udl. lån	Andet	I alt
Nationalbanken	3014	3413	..	..	399
Private banker	÷395	÷415	..	..	÷20
I alt 1964	2619	2998	225	154	379
I alt 1963	1433	1965	55	477	532
I alt 1962	1048	846	50	÷252	÷202

De private bankers nettotilgodehavende i Nationalbanken steg i 3. kvartal med ca. 430 mill. kr., og da deres nettostilling over for udlandet kun forringedes med 20 mill. kr., blev deres samlede likviditet forbedret med ca. 415 mill. kr. Likviditetsforbedringen er sæsonmæssig bl. a. som følge af udbetalingerne under landbrugsstøtteordningerne, og ligger ca. 200 mill. kr. lavere end sidste år. På baggrund af den stærkt forøgede aktivitet og den i mellemtiden indtrufne prisstigning, synes der i år at være sket en ikke ubetydelig stramning af likviditeten.

Fra januar til september i år steg bankernes udlån med ca. 1675 mill. kr. mod en stigning i samme tidsrum sidste år på kun ca. 540 mill. kr. Omvendt har væksten i indlånene været noget mindre i år end sidste år. Fra januar til september var der i år tale om en stigning på ca. 1075 mill. kr. mod en stigning sidste år på ca. 1350 mill. kr.

Udbuddet af obligationer fra realkreditinstitutterne har som følge af den voksende byggeaktivitet været i jævn vækst gennem året. Fra januar til september forøgedes den cirkulerende mængde (pålydende værdi) af obligationer fra kredit- og hypotekforeninger samt fra reallånefondene med ca. 3 mldr. kr. mod ca. 2450 mill. kr. sidste år. Kursværdien af national-

TABEL 16

Forretningsbankernes likviditet

Mill. kr.

Mellemværende med nationalbanken:

Tilgodehavende

	1963		1964	
	Beholdning ult. juni	Beholdning ult. sept.	Beholdning ult. juni	Beholdning ult. sept.
Folio	186	148	216	163
Indlånsbeviser	379	656	616	715
Kreditbeviser	36	32	21	19
I alt	601	836	853	897
Gæld:				
Belåning af veksler	152	57	184	112
Belåning af andre værdipapirer	250	91	664	305
Lån mod statsgaranti	13	13	12	12
Kontokurant	293	267	374	412
I alt	708	428	1234	841
Nettostilling over for nationalbanken	÷107	408	÷381	56
Nettostilling over for udlandet	÷286	÷171	÷395	÷415
Tilsammen	÷393	237	÷776	÷359

bankens obligationsbeholdning steg i samme tidsrum i år med ca. 285 mill. kr., hvoraf ca. 85 mill. kr. i 3. kvartal.

Den stærke stigning i likviditetsefterspørgselen og den begrænsede stigning i udbuddet har tilsammen betydet, at den effektive rente, der fra eftersommeren sidste år frem til begyndelsen af 1964 faldt med 1/4–1/2 pct., siden da er steget kraftigt, og renteniveauet ligger nu 1,25–1,75 højere end ved udgangen af januar.

Med fastholdelse af den nuværende pengepolitik – efter oktober udbygget de skærpede regler for de private bankers adgang til belåning af værdipapirer i Nationalbanken – er der næppe udsigt til nogen forbedring af kreditforholdene i de kommende måneder, selv om man for betydelige dele af den samlede efterspørgsel må regne med en lidt langsommere stigningstakt end i den forløbne del af året. På den anden side må man regne med en vis likviditetsbegrænsende virkning af statsfinanserne i årets sidste måneder, hvor der sæsonmæssigt er et stort kasseoverskud. Som et usikkert, men betydende, moment kommer hertil spørgsmålet om, på hvilket tidspunkt de i foråret optagne varekreditter skal tilbagebetales.

B. *Den økonomiske udvikling 1964 og 1965*

I den føromtalte redegørelse fra Det Økonomiske Sekretariat antages det, at den voldsomme stigningstakt, der har præget den første del af inde-

værende år, vil aftage mod årets slutning. Lagerinvesteringerne må formodes allerede i 1. halvår at være blevet tilpasset til den højere omsætning, og der er således næppe grund til at forvente voksende efterspørgsel på dette område. Heller ikke for erhvervenes faste investeringer antages stigningstakten at blive opretholdt. Væksten i det private, ustøttede boligbyggeri vil formentlig aftage, bl. a. som følge af den skærpede kreditpolitik. I modsat retning virker frigivelsen – pr. 15. okt. – af det offentlige byggeprogram. Hertil kommer som foran nævnt de i september gennemførte lempelser i byggereguleringen, hvis betydning for aktiviteten det er vanskeligt at vurdere. For såvel de offentlige driftsudgifter som den offentlige anlægsvirksomhed må man regne med en stigning. Beskæftigelsen vil næppe kunne forøges yderligere fra det meget høje niveau, den nu har nået. I sig selv skulle dette også medføre en langsommere stigning i det private forbrug, men udviklingen på dette område er usikker, fordi den dæmpning, der skulle være resultatet af den langsommere vækst i beskæftigelsen, vil blive modvirket af en gennem lønglidning opnået forøgelse af pengelønnen. For industrieksportens vedkommende skulle der være udsigt til fortsat stigning, idet de foreliggende oplysninger om konjunkturudviklingen ikke tyder på nogen ændring i afsætningsforholdene. For landbrugets vedkommende synes væksten i afsætningen af animalske produkter at være ophørt, og en svag nedgang fremover forekommer sandsynlig. Til gengæld vil landbrugets økonomi blive forbedret gennem det gunstige høstudbytte, der forventes i år, og som vil nedsætte indkøbene af korn og foderstoffer væsentligt. Den i regnskabsåret 1963–64 opnåede forbedring af landbrugets indtægtsforhold antages derfor at fortsætte i indeværende regnskabsår, om end i svagere tempo. Selv om den samlede efterspørgsel således er præget af modsat rettede tendenser, forekommer det mest sandsynligt, at den hidtil kraftige vækst vil aftage noget fremover, men dog næppe mere, end at der – med de nuværende begrænsede muligheder for en yderligere beskæftigelses- og produktionsforøgelse – stadig må forventes et vist pres på arbejdsmarkedet. På denne baggrund må man forvente en lidt langsommere stigning i importen, hvilket – trods en beskeden stigning i importpriserne – vil medføre en svag forbedring af vare- og tjenestebalancen. På årsbasis anslås underskuddet på vare- og tjenestebalancen i 2. halvår i år til omkring 1 mldr. kr. mod som nævnt 1 1/4 mldr. kr. i 1. halvår.

Den økonomiske udvikling i 1965 vil væsentligt være bestemt af forårets indkomstforhandlinger, hvis resultat ikke kendes. Med den nuværende fulde beskæftigelse vil den mulige produktionsforøgelse fremover være begrænset til væksten i arbejdsstyrken og i produktiviteten, der tilsammen anslås til ca. 4 pct. For så vidt denne vækst realiseres – hvad man under de nuværende efterspørgselsforhold i indland og udland må formode

den vil blive – vil bruttofaktorindkomsten stige med henved 2 1/4 mldr. kr. og importen med ca. 1 mldr. kr. Landbrugseksporten kan ikke forventes at stige nævneværdigt. En forbedring af betalingsbalancen – således som det blev proklameret i statsministerens trontale – vil derfor afhænge af udviklingen i industrieksporten. Denne er hidtil steget med ca. 1 mldr. kr. årligt, og såfremt eksportindustrien ikke hæmmes af et for stærkt indre efterspørgselspres eller forringelse af konkurrencevilkårene, skønner man, at det vil være muligt at opnå en vis yderligere forøgelse.

C. *Arbejdsmarkedet*

I begyndelsen af efteråret indledte arbejdsmarkedets parter overenskomstforhandlingerne i overensstemmelse med de nye forhandlingsregler, hvis hovedindhold er refereret sidst i dette afsnit. Under forhandlingerne mellem hovedorganisationerne den 22. og 23. oktober blev der opnået enighed om udtagelse af følgende generelle krav:

Fra arbejdsgiverside:
1. Indførelse af »halvautomatisk« dyrtidsregulering. Kravet indebærer, at den nuværende automatiske pristalsregulering af lønningerne suspenderes til fordel for en ordning, hvorunder reguleringens størrelse (og ydelse) skal gøres til genstand for forudgående forhandlinger, bl. a. under hensyntagen til konkurrencevilkårene og den almindelige samfundsøkonomiske udvikling.
2. Indførelse af 2-årige overenskomstperioder.

Fra arbejderside:
1. Forkortelse af arbejdstiden med lønkompensation. Den ugentlige arbejdstid kræves nedsat fra 45 til 40 timer fordelt på ugens 5 dage.
2. Nedsat arbejdstid på skiftehold.
3. Indførelse af lige løn for mænd og kvinder i løbet af en periode på 2 år.
4. Indførelse af opsigelsesvarsel for tillidsmænd på 6 måneder.
5. Generel forhøjelse af tidlønninger med 50 øre pr. time.
6. Ydelse af lavtlønstillæg på 25 øre pr. time til lønmodtagere med ugentlige lønninger på mindre end 325 kr.
7. Forhøjet betaling for søgnehelligdage og for overarbejde.

De anførte krav bør naturligvis først og fremmest betragtes som et forhandlingsoplæg. Det skal i denne forbindelse nævnes, at der efter de nugældende forhandlingsregler ikke er adgang til at fremsætte ændringsforslag til de bestående overenskomster efter den 15. oktober. Efter de hidtil fremkomne oplysninger skulle de samlede udgifter ved de foreslåede lønforhøjelser inden for Dansk Arbejdsgiverforenings område – der omfatter 1/4 af arbejdsmarkedet – udgøre flg. beløb:

Generel forhøjelse af tidlønninger	(5) : ca. 220 mill. kr.
Tillæg til lavtlønnede	(6) : ca. 45 mill. kr.
Indførelse af ligeløn	(3) : ca. 300 mill. kr.

Til sammenligning kan anføres, at beløbsrammen ved »helhedsløsningen« i 1963 var på ca. 180 mill. kr.

De nye forhandlingsregler for arbejdsmarkedet[7]).

Inden den 15. oktober indsendes ændringsforslag til bestående overenskomster. Forslagene videresendes samtidig af overenskomstparterne til hovedorganisationerne, der hver udpeger 6 mand og 2 suppleanter til et forhandlingsudvalg.

Snarest efter den 20. oktober og senest den 25. oktober udtager forhandlingsudvalget de generelle krav, dvs. krav, der forventes at få betydning for alle eller størsteparten af overenskomstområderne. Disse krav forhandles alene mellem hovedorganisationerne. Evt. uenighed om, hvilke krav der skal betragtes som generelle, afgøres af overenskomstnævnet af 1939.

Efter udtagelsen af de generelle krav påbegynder hovedorganisationerne forhandlinger om fastlæggelsen af en beløbsramme, hvori de generelle krav skal kunne indpasses. Beløbsrammen forudsættes fastlagt under hensyntagen til den økonomiske situation.

Dersom parterne ikke inden den 15. november er nået til enighed om beløbsrammen, påbegynder forligsinstitutionen mægling bl. a. på basis af det materiale, der har foreligget for hovedorganisationerne.

Opnås enighed om selve beløbsrammen, men ikke om indpasningen i denne af de generelle krav, overføres spørgsmålet til overenskomstnævnet af 1939.

Underorganisationernes forhandlinger om de specielle spørgsmål påbegyndes efter den 1. december. Hvis der ikke opnås enighed under de direkte forhandlinger, kan underorganisationerne lade de resterende spørgsmål overgå til forhandling under hovedorganisationernes og forligsinsti-

[7]) Cf. »Arbejdsgiveren«, udg. af Dansk Arbejdsgiverforening, nr. 12, 1. juli 1964.

tutionens medvirken. Hvis heller ikke her opnås enighed, kan forligsinstitutionen efter samråd med parterne henlægge spørgsmålene til et fællesudvalg, bestående af en repræsentant for hver af hovedorganisationer og et ligeligt antal repræsentanter fra de implicerede underorganisationer.

Senest den 15. december skal spørgsmålet om beløbsrammen og indpasningen af de generelle krav være afsluttet i forligsinstitutionen.

Er dette ikke sket, skal den samlede forligsinstitution selv – efter samråd med hovedorganisationerne – udarbejde et mæglingsforslag på grundlag af det foreliggende materiale. Et sådant mæglingsforslag skal foreligge inden den 10. februar.

Efter den 10. februar skal de forslag, hvorom der er opnået enighed ved direkte forhandlinger, ved mægling eller i fællesudvalg udsendes til afstemning.

Den 14. februar er seneste frist for rettidig opsigelse af overenskomsterne, og eventuelle konfliktvarsler kan ikke fremsendes inden denne dato.

Den 1. marts udløber alle overenskomster, og afstemningsresultaterne skal foreligge senest denne dato.

Dersom afstemningerne fører til vedtagelse af de udsendte forslag, træder de nye overenskomster i kraft fra og med den 1. marts.

Hvis forligsinstitutionen fortsætter mæglingen efter den 1. marts, skal lønningsmæssige ændringer, hvorom der opnås enighed efter den 1. marts, have gyldighed fra denne dato, dog kun såfremt de pågældende ændringer er vedtaget inden den 1. april, og såfremt der ikke har været iværksat en arbejdsstandsning.

Fører afstemningerne til forkastelse, vil hver af parterne være berettiget til at iværksætte arbejdsstandsning i overensstemmelse med hovedaftalen af 1960 og de øvrige arbejdsretlige regler.

Ovenstående forhandlingsregler kan opsiges med 3 måneders varsel til udløb pr. 1. juli.

Til forhandlingsreglerne er knyttet flg. protokollat:

»Hovedorganisationerne er enige om at virke for, at de samfundsøkonomiske hensyn, som forhandlingsreglerne tilsigter at tage for arbejdsmarkedet og de egentlige lønmodtagere, også bør præge indkomstfastsættelsen for andre samfundsgrupper«.

Der er ikke under forhandlingerne mellem hovedorganisationerne opnået enighed om beløbsrammen, hvorfor forhandlingerne fortsætter under forligsinstitutionens medvirken.

D. *Boligspørgsmål*

Med henblik på en gradvis afvikling af byggereguleringen fremsattes sidste efterår et forslag, ifølge hvilket afviklingen skulle ske i forbindelse med en stramning af finansieringsvilkårene for det uregulerede byggeri samt indførelse af visse maximumsgrænser for boligareal, håndværkerudgifter (parcelhuse) og den årlige leje (udlejningsbyggeri). Endelig nedsattes et udvalg, der skulle undersøge mulighederne for at gennemføre en fortrinsret til boliger for personer, der gennem en vis periode har præsteret en regelmæssig »boligopsparing«. Dette udvalg har nu afgivet betænkning[8]). Da forslaget om en væsentlig stramning af finansieringsvilkårene ikke blev gennemført, ændredes også forudsætningerne for udvalgets arbejde, idet der »med de særdeles gunstige lånegrænser for boligbyggeriet i den aktuelle situation ikke vil være særlig stor tilskyndelse til at benytte en opsparingsordning« (som den oprindelig påtænkte). Derimod kan man overveje, om det på længere sigt er formålstjenligt at begunstige denne specielle form for opsparing. Udvalget finder ikke, at der med de nugældende finansieringsvilkår vil kunne opnås nogen nævneværdig stigning i den samlede opsparing gennem en sådan ordning. De samlede årlige udgifter til en boligproduktion af samme størrelse som den nuværende vil andrage godt 2 mldr. kr., hvoraf omkring 1,6 mldr. kr. må fremskaffes gennem realkreditinstitutionerne. Hvis det antages, at årligt ca. 5000 personer påbegynder en opsparing til boligformål, der over en årrække dækker 5 pct. mere af anskaffelsessummen end normalt, vil dette næppe forøge den årlige opsparing med 1/2–1 pct. Hertil kommer, at en fortrinsret til en bolig i det nye byggeri ikke vil løse det problem, »at mange unge ... ikke har råd til at bo i nybyggeriet ... De ville økonomisk bedre kunne overkomme at bo i ældre, ikke så komfortabelt udstyrede lejligheder, som under frie markedsforhold ville blive lejet ud til en lavere leje end nybyggeriet. De herskende lejerestriktioner forhindrer imidlertid en sådan prisdannelse ... En boligopsparingsordning for ungdommen må derfor ses i et mere alment perspektiv end de øjeblikkelige problemer«.

I forbindelse med den påbegyndte afvikling af byggereguleringen, der indledtes i april i år og senest er videreført ved lempelserne i september, nedsattes to udvalg. Det første skal tage stilling til spørgsmålene vedrørende boligbehovets størrelse, boligproduktionens sammensætning, byggeriets finansiering samt huslejepolitikken. Det andet udvalg, der nu har afgivet betænkning[9]), fik vi til opgave at overveje mulighederne for gennem »umiddelbart virkende foranstaltninger .. at fremskynde den igangvæ-

[8]) Betænkning nr. 361, 1964.
[9]) Betænkning nr. 364, 1964.

rende rationalisering og effektivisering af boligbyggeriet for derigennem at sikre en billiggørelse af byggeriet og samtidig muliggøre en forøgelse af det samlede boligbyggeri«. Udvalget skulle herunder foretage en vurdering af udviklingen i arbejdsstyrkens størrelse, sammensætning og produktivitet. Denne arbejdsfordeling mellem de to udvalg kan forekomme uheldig, al den stund spørgsmålet om boligproduktionens kapacitet først og fremmest har interesse set i sammenhæng med efterspørgselens udvikling og sammensætning, som igen vil være væsentlig betinget af, hvilke indgreb man beslutter sig til at foretage eller undlade i den nuværende situation. Udvalgsbetænkningen kommer derved til at fremstå som »isoleret« besvarelse af spørgsmålet, om det fremover vil være teknisk eller fysisk muligt at forøge den nuværende boligproduktion. Dette spørgsmål besvares bekræftende. I betænkningen hedder det således: »En væsentlig forøgelse af boligbyggeriet – ud over hvad en fortsat produktivitetsstigning inden for de forskellige byggeformer i sig selv vil muliggøre – kan opnås, selv om man kun lader den direkte beskæftigelse ved boligbyggeri vokse i takt med den normale tilgang til byggefagene af lærlinge og udlærte svende, når man ved passende foranstaltninger sikrer, at tilvæksten i boligbyggeriet hovedsagelig omfatter rationelt tilrettelagt byggeri med anvendelse af mindst mulig arbejdskraft«. Denne konklusion er baseret på en undersøgelse af arbejdskraftforbruget pr. lejlighed ved forskellige byggeformer, foretaget af Statens Byggeforskningsinstitut.

TABEL 17

Skønnet direkte arbejdskraftforbrug pr. lejlighed

Antal helårsarbejdere	Faglærte	Ikke-faglærte	I alt
Parcelhuse m. v.	0,85	0,35	1,20
Muret etagebyggeri	0,50	0,20	0,70
Muret byggeri med udvidet anvendelse af præfabrikerede elementer	0,35	0,15	0,50
Montagebyggeri	0,125	0,125	0,25

Beregningen omfatter alene arbejdskraftforbruget på byggepladsen. Da der ved montagebyggeri sker en vis substitution mellem arbejdskraftforbrug på selve byggepladsen og arbejdskraftforbrug i de virksomheder, der fremstiller byggeelementerne, måtte man under alle omstændigheder forvente et mindre direkte arbejdskraftforbrug under denne produktionsform. Med hensyn til den indirekte beskæftigelse – arbejdskraftforbruget i forbindelse med produktion og transport af byggematerialer i øvrigt – vil der efter udvalgets opfattelse ikke være nogen forskel mellem muret byggeri og montagebyggeri. Da den ovenfor angivne arbejdskraftbesparelse således er netto, kan det undre, at montagebyggeriet ikke allerede spiller

en større rolle i den samlede produktion, end tilfældet er. Dette beror formentlig dels på, at der er tale om en relativt ny produktionsform, hvis tilrettelæggelse næppe har været begunstiget af de skiftende byggereguleringer, dels at den danske boligproduktion foregår i relativt mange og relativt små virksomheder, hvilket i sig selv kan vanskeliggøre en produktion af montageelementer i så stort omfang, at de ovennævnte fordele kan realiseres fuldt ud.

På grundlag af beregninger over tilvæksten i de forskellige grupper af arbejdskraft inden for byggesektoren kommer udvalget til det resultat, at den samlede arbejdsstyrke ved byggevirksomhed m. v. vil stige fra ca. 106.500 personer i 1962 til ca. 114.500 i 1965 og ca. 131.000 i 1970, hvoraf omkring halvdelen vil være beskæftiget ved nybyggeri m. v. Heraf vil atter ca. 60 pct. være beskæftiget ved boligbyggeri. Dette svarer til ca. 34.500 personer i 1962, ca. 35.000 personer i 1965 og ca. 41.000 personer i 1970. På grundlag heraf og med anvendelse af de ovenfor angivne koefficienter for arbejdskraftforbruget opstilles to prognoser for det mulige boligbyggeri i femåret 1965–70. Fælles for prognoserne er, at den årlige produktion af parcelhuse og muret etagebyggeri fastholdes på samme niveau som i 1962, dvs. ca. 22.500 resp. 10.000 lejligheder. Den første prognose (I) forudser, at tilgangen af faglært arbejdskraft, som i beregningen er den kapacitetsbegrænsende faktor, beskæftiges ved montagebyggeri samt i mindre omfang ved byggeri med udvidet anvendelse af præfabrikerede elementer, medens den anden prognose (II) forudsætter, at tilgangen af faglært arbejdskraft alene beskæftiges ved montagebyggeri. Under disse forudsætninger vil den årlige boligproduktion kunne forøges fra 37.000 lejligheder i 1965 til 50.000 (I) resp. 60.000 (II) i 1970, mod ca. 34.500 i 1962. Der er ikke i prognoserne regnet med nogen produktivitetsstigning, og produktionsforøgelsen fremkommer således alene som resultat af væksten i arbejdsstyrken samt overgang til en mindre arbejdskrævende produktionsform. Den ovenfor nævnte forudsætning om den årlige produktion af parcelhuse m. v. indebærer ikke, at montagebyggeriet udelukkende skal bestå af etagebebyggelse, idet også parcelhuse vil kunne fremstilles som montagebyggeri. Dette vil dog være lidt mere arbejdskrævende end angivet i tabellen foran. På den anden side er der som nævnt ikke regnet med nogen egentlig produktivitetsstigning, hvilket efter udvalgets opfattelse vil udligne merforbruget af arbejdskraft ved parcelhusproduktion. For femåret 1958–62 har udvalget beregnet en produktivitetsstigning på i alt ca. 34 pct. eller 7 pct. årligt. Det skal endelig fremhæves, at de ovenfor anførte prognoser alene er beregnet på grundlag af den direkte beskæftigelse ved boligbyggeriet. For at få et udtryk for det samlede arbejdskraftforbrug ved gennemførelsen af de opstillede prognoser, skal de forannævnte tal for arbejdsstyrken i boligproduktionen forhøjes

med den indirekte beskæftigelse. Denne er ikke specificeret særskilt for boligbyggeriet, men anslås for nybyggeri m. v. til ca. 2/3 og for reparationsvirksomhed til ca. 15 pct. af den direkte beskæftigelse. For den samlede byggevirksomhed under ét beregnes den direkte og indirekte beskæftigelse ved gennemførelsen af de skitserede forslag at ville stige fra ca. 149.500 personer i 1962 til 159.000 i 1965 og 180.000 (I) resp. 185.000 personer (II) i 1970. Dette indebærer, at andelen af byerhvervenes arbejdsstyrke, der beskæftiges ved byggevirksomhed m. v., vil stige fra 8,6 pct. i 1962 til 8,7 pct. i 1965 og 9,5 (I) resp. 9,7 pct. (II) i 1970.

Det har næppe megen mening at forsøge en vurdering af de økonomiske konsekvenser af gennemførelsen af de skitserede forslag. Betragter man alene de første tre år – 1965–67 – forudser begge prognoser en forøgelse af den årlige boligproduktion fra 37.000 til 41.000 lejligheder.

På grundlag af de i betænkningen anførte oplysninger skulle gennemsnitsprisen pr. lejlighed i 1962 udgøre ca. 50.700 kr. Merudgiften – i 1962 priser – skulle herefter andrage ca. 685 mill. kr., en stigning i forhold til 1962 på i alt henved 40 pct. Af dette beløb skal formentlig omkring 80 pct. eller knapt 550 mill. kr. finansieres gennem realkreditinstitutionerne. I 1962 androg tilgangen af obligationer m. v. (pålydende værdi) ca. 2620 mill. kr. og i 1963 ca. 3465 mill. kr. I forhold hertil vil der således blive tale om en forøgelse på i alt ca. 21 resp. ca. 16 pct.

I relation til importen har en sådan produktionsforøgelse ikke i sig selv større betydning. Antager man, at det direkte importindhold i boligproduktion udgør omkring 15 pct., vil den samlede forøgelse af importen ved en produktionsstigning på ca. 685 mill. kr. næppe udgøre mere end knapt 300 mill. kr., en samlet stigning i forhold til 1962 på knapt 2 pct. Den indenlandske efterspørgsel vil formentlig forøges med omkring 970 mill. kr., hvilket ligeledes svarer til en stigning i forhold til 1962 på knapt 2 pct.

Sammenfattende må man nok slutte, at gennemførelsen af de i betænkningen anførte prognoser næppe i de nærmeste år vil have større interesse i relation til betalingsbalancen, men at de kan få det i relation til kapitalmarkedet i en periode, hvor dette er stramt, og at de formentlig må forudsætte, at andre former for byggeri end montagebyggeri underkastes en eller anden form for regulering. Endvidere må man antage, at en forøgelse af boligproduktionens arbejdsstyrke i forhold til de øvrige byerhverv vil forudsætte, at også lønningerne i byggefagene sættes op i forhold til andre fag. Endelig har »udvalget ikke ... taget stilling til de mange tekniske og faglige problemer, som en så væsentlig forøgelse af boligbyggeriet vil medføre«. Der tænkes her på uddannelse af teknikere, investeringer med henblik på en forøgelse af produktionskapaciteten i de materiale-producerende virksomheder, fremskyndet byggemodning m. v.

Udvalget har således opfattet sin opgave som et ret snævert afgrænset

teknisk problem. Det siges da også indledningsvis: »Det forudsættes, at en gennemførelse af de i det følgende skitserede forslag til forøgelse af boligbyggeriet om fornødent vil blive ledsaget af foranstaltninger, som sikrer opretholdelse af den hele samfundsøkonomiske balance«. På et enkelt område har udvalget dog fraveget denne indstilling, idet det fremhæves, at det grundlæggende synspunkt for udvalgets arbejde, at boligbyggeriet bør bringes op på så højt et produktionsniveau, at dette i forbindelse med eventuelle foranstaltninger af anden karakter kan danne grundlag for en endelig ophævelse af restriktionerne for boligbyggeriet. Dette synspunkt må formentlig indebære, at »boligproblemet« betragtes som »mangelproblem« og ikke – som undertiden fremført – et »fordelingsproblem«.

H. K.
29. 11. 64